

OMBUDSMAN TEORİSİ: İNTERDİSİPLİNER BİR ANALİZ¹

Ombudsman Theory: An Interdisciplinary Analysis

Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN

Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Gümüşhane/TÜRKİYE
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3476-8865>

ÖZET

Ombudsman, tarihte 18. Yüzyılda İsveç'te ortaya çıkmış bir kamusal şikayet organdır. Temel görevi, vatandaşlardan aldığı kamusal ve yönetime dair sorunları çözmesidir. Günümüzde dünyanın neredeyse tüm devletlerinde uygulanmaktadır. Bu çalışmada, yöntembilimsel düzeyde bir grand ombudsman teorisinin temel yapı taşlarının ortaya konması planlanmaktadır. Ombudsman, Aydınlanma ve siyasal liberalizm ile ortaya çıkmış bir Anglo-Sakson icadıdır. Ayrıca da postmodern bir denetim paradigmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Ombudsman, Teori, İnterdisiplinerlik, Yöntembilimsel Bir Analiz

ABSTRACT

The Ombudsman is a public complaints body that originated in Sweden in the 18th century. Its main task is to solve the public and administrative problems it receives from the citizens. Today, it is practiced in almost all states of the world. In this study, it is planned to reveal the basic building blocks of a grand ombudsman theory at the methodological level. The Ombudsman is an Anglo-Saxon invention that emerged with the Enlightenment and political liberalism. It is also a postmodern auditing paradigm.

Key Words: Ombudsman, Theory, Interdisciplinarity, A Methodological Analysis

1. GİRİŞ

Ombudsman, kavram olarak vatandaşlardan almış olduğu kötü yönetim uygulama ve davranışlarını belirli bir süreç çerçevesinde inceleyen ve çözüme bağlayan kamusal bir organdır. Dünyada ilk olarak 18. Yüzyılda İsveç'te ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyaya yayılmıştır. Temel özellikleri arasında, demokrasiyi güçlendirmesi, hukuk devletini kurumsallaştırması ve insan hak ve özgürlüklerini teminat altına alması bulunmaktadır.

Ombudsman üzerine çok fazla kavramsal düzeyde ve tarihi gelişimine yönelik eserler verilmiş olsa da sosyal bilimler alanında bir grand teorisine yönelik esere literatürde rastlanmamıştır.

Bu çalışmada ombudsman teorisi üzerine interdisipliner bir analiz yapılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın yöntemi literatür taramasına dayalı yöntembilimsel bir analizdir. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümü ombudsman kavramının ifade edilmesine dönüktür. İkinci bölümde, yedi bilim dalı (siyaset felsefesi, sosyoloji, siyaset bilimi, kamu yönetimi, iktisat, tarih ve hukuk) ile ilgili önemli kavramlar ve teoriler açıklandıktan sonra, ombudsmanla ilişkilerine dair değerlendirmeler yapılmıştır.

2. OMBUDSMAN KAVRAMI

Ombudsman, kamusal bir organ ya da aygıt olarak bir devlette vatandaşların kamu yönetimi ile ilgili temel şikayetlerini alan ve bunları belirli bir prosedür çerçevesinde inceledikten sonra çözüme kavuşturan bir yapıdır (Özden, 2010). Dünya devlet ombudsman örneklerine bakıldığında genel olarak parlamento ile

¹ Bu çalışma, 20-21 Kasım 2021 tarihleri arasında düzenlenen I. Uluslararası Artuklu İktisadi, İdari ve Siyasi Bilimler Kongresi'nde sözlü sunulan aynı adlı özet bildirinin geliştirilmiş biçimidir.

ilişkili olduğu görülmektedir. Ancak, hükümetle ya da siyasi iktidarla bağlantılı devlet ombudsmanları da vardır.

Bu yapı, dünyada 18. Yüzyılda İsveç'te ortaya çıkmıştır. İsveççe bir kelime olarak "temsilci kişi" manasına gelmektedir (Fendoğlu, 2011). Günümüzde dünyanın tüm kıtalarında çeşitli seviyelerde ve türlerde uygulanmaktadır. Bu bakımdan ombudsman, insanlığın ortak akli konumuna gelmiştir (Doğan, 2021).

Temel Özellikleri arasında şunlar bulunmaktadır (Parlak ve Doğan, 2015):

- ✓ Tarafsızlık,
- ✓ Hızlılık,
- ✓ Bürokrasi sorunlarına çözüm bulması,
- ✓ Bağımsızlık,
- ✓ Demokrasiyi güçlendirmesi,
- ✓ Arabuluculuk.

Modern dönemde insan hakları, hukuk devleti, demokratikleşme gibi kavramlar önem kazanmış ve ombudsman kurumunun bu amaca yönelik hareket etmesi de bu kurumu önemli bir noktaya taşımıştır. Dolayısıyla ombudsman, görevinde geniş oranda bağımsız olan, bu bakımdan görevini icra ederken herhangi bir devlet organından talimat ve emir almayan bir denetim kurumudur. Ombudsman, vatandaşların idare karşısındaki haklarını savunarak, idarenin aksayan yönlerini iyileştirmeyi kendisine görev edinmektedir. Ombudsmanın diğer önemli bir görevi de insan haklarını koruyucu bir sistem olarak işlev görmesidir (Parlak ve Doğan, 2016: 22).

3. OMBUDSMAN VE BAZI SOSYAL BİLİM DALLARI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Ombudsman, çalışmanın bu bölümünde yedi adet sosyal bilim dalı ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Nitekim sosyal bilimlerin belli başlı bilim dalları ile ombudsmanlık arasında bir ilişki kurulması, belirli bir yöntem çerçevesinde grand bir teorinin varlığını ortaya koymaktadır.

3.1. Siyaset Felsefesi

3.1.1. Genel Açıklamalar

Felsefi düşünce geleneği, Antik Yunan ile başlamıştır. Çağının çok ötesinde Antik Yunan düşüncesi ve bunun meydana getirdiği düşünce ekolleri, teokrasiden ayrı bir biçimde akla dayalı dünyevi sorgulayıcı/eleştirel araştırma yönteminin temellerinin atıldığı bir dönemi ortaya çıkarmıştır (Çüçen, 2013: 173). Bu dönemde eser vermiş ve düşünce geliştirmiş Antik Yunan filozoflarından Platon ve Aristo özellikle öne çıkmaktadır. Bunlara, daha çok okul düzeyinde gelişim gösteren Epikürcülük, Stoacılık ve Sofistlik gibi hareketleri de eklemek gerekmektedir (Cevizci, 2000).

Antik Yunan'ın son dönem Helenistik düşünce geleneğinden Roma dünyası büyük oranda etkilenmiştir. Roma, Yunan felsefesine sahip çıkmakla beraber, bu geleneği büyük topraklarda ve geniş alanlarda yaymıştır. Roma İmparatorluğu'nda siyaset kurumlarının içerisinde Yunan felsefe geleneği girmiş ve hukuk, siyaset gibi alanlarda da gelişim kaydetmiştir. Romalı filozoflar, Polybius, Seneca ve Cicero'da bunun izlerini görmek mümkündür (Freeman, 2013).

Büyük Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra özellikle Avrupa'da kavimler göçünün de etkisiyle Orta Çağ başlamış ve 13. Yüzyıla kadar izlerini sürdürmüştür. Ortaçağ'da Avrupa'da Roma'dan boşalan otorite ve toplumsal boşluğu Hristiyanlık ideolojisine dayalı Katolik Kilisesi doldurmaya çaba göstermiştir. Özellikle Frank kökenli Karolenj İmparatorluğu, daha sonrasında bazı Alman Prenslikleri (Saksonya düklüğü gibi) ve Habsburg hanedanları ile Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu yaşatılmak istense de başarılı olunamamıştır (Yardımcı ve Çıvgın, 2011). Bu dönemde özellikle feodalitenin hüküm sürdüğü Avrupa coğrafyasında felsefi düşünce geleneği Yunan izleri taşısa da daha çok Hristiyan ideallerine bağlı olarak skolastik bir karakter göstermiştir. Skolastik felsefe, eleştirel ve sorgulayıcı bilimsel gelişme yöntemine karşı bir duruş sergilemektedir (Akçagüner, 2020: 137).

Batı Avrupa'da 16. Yüzyılda siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel sahadaki gelişmelerin de etkisiyle öncelikle dini alanda Reform, daha sonrasında sosyo-kültürel alanda Rönesans hareketlerinin neticesinde Aydınlanma dönemi belirlemeye başlamıştır. Ekonomik alanda İngiltere'de patlak veren Sanayi Devrimi,

siyasi ve toplumsal alanda Fransa'da ve Amerika'da patlak veren devrimler ile de yoğrulmuş bu süreç, modern bilim ve pozitivist düşünme yöntemini ortaya çıkarmıştır (Yıldırım, 2020). Pozitivizm, özellikle Sosyoloji disiplini (kurucusu A. Comte) ile de bağlı olarak sadece gözlemlenebilir olgulardan hareketle bilgi üretimine dayalı katı bir düşünme geleneği olarak değerlendirilebilir. Bu gelenek, özellikle 19. ve 20. Yüzyıllardaki İngiliz idealist felsefesi ve Alman Romantik düşünce geleneğinden yoğun eleştiriler almıştır. Bu şekilde de 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra baskın konumunu kaybederek, Hermeneutik (yorumsamacı) felsefeye yerini bırakmıştır. Hermeneutik felsefi düşünme geleneği, pozitvizmin İngiliz ve Alman değerleri ile bütünleştiği yeni bir bilgi üretme yöntemi olarak görülebilir. Bununla beraber, bilgi üretim sürecinde açıkça olguların yanında değerlerin de önem taşıdığı bir döneme adım atılmıştır (Parlak ve Doğan, 2021: 50).

1960' ve 1970'li yıllarda mantıksal pozitivism, pragmatizm ve fenomenoloji gibi çağdaş siyaset felsefesindeki tartışmalar ile Hermeneutik yöntem önemini daha da artırarak günümüze değin baskın özelliklerini korumuştur (Parlak ve Doğan, 2021: 47).

3.1.2. Ombudsman İle İlişkisi

Ombudsmanın ortaya çıkış tarihine bakıldığında, 18. Yüzyıl olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönem Batı Avrupa'da ve İsveç'te Aydınlanma geleneğinin gerçekleştiği aşamadır.

Aydınlanma, modernite ile ilişkilidir ve modern dönemde sosyal bilimler pozitivist bilgi üretme süreci ile bağlıdır. Nitekim ombudsman, II. Dünya Savaşı'na kadar sadece İsveç ve Finlandiya'da uygulanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise yayılımını tüm dünyada artırmıştır. Bunkaki en büyük etmenlerden biri de felsefi bağlamda hermeneutik yöntemin geçerliliğini artırmasıdır. Çünkü ombudsman, taşıdığı değerlerle interdisiplinerlik, çoğulculuğuk, çok seslilik gibi ifadelerle ele alınan bir yapıdır.

20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra postmodernite ile modernitedeki temel bilimsel kabuller ve düşünceler ters yüz edilerek sorgulanmıştır. Ombudsmanın bünyesinde taşıdığı, etik, katılım, demokrasi, açıklık ve hesap verebilirlik gibi ilkeler bu aşamada kendini bulmuştur. Nitekim ombudsman bir postmodern denetim paradigmasıdır ve asıl kimliğini de bundan sonra bulmuştur.

Dolayısıyla Antik Yunan felsefesinin mirası ile Aydınlanma çerçevesinde olgunlaşan modernitede/positivizmde ombudsman, henüz dünyaya mal olmamış bir yapıdır. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra postmodernite/hermeneutik ile asıl kimliğini bulmuş ve hızla dünyada kabul görmüştür.

3.2. Sosyoloji

3.2.1. Genel Açıklamalar

Sosyoloji, bir sosyal bilim dalı olarak yine Aydınlanma geleneği çerçevesinde 17. Yüzyılda Fransa'da ortaya çıkmıştır. Pozitivist geleneğin etkisi altında ortaya çıkan sosyoloji biliminde genel olarak klasik ve çağdaş kuramlardan literatürde söz edilmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2014).

Klasik sosyoloji bilimi ve kuramları, özellikle Batı Avrupa'daki sanayileşmiş ve büyük nüfusa sahip kentlerde ortaya çıkan toplumsal sorunlara çözüm aranması düşüncesi ile oluşturulmuştur. Belli başlı klasik sosyologlar arasında; Saint-Simon, Comte, Durkheim, Weber, Marx, Tönnies ve Siewes gibi şahsiyetler örnek gösterilebilmektedir (Giddens, 2015).

Dünyada sosyolojik düşünme geleneği genel olarak Fransız, Alman ve İngiliz geleneğine dayanmaktadır. Fransa'da Comte ile başlayan ve Durkheim vd. düşünürler ile şekillenen sosyoloji düşüncesi, Almanya'da esas olarak Durkheim'dan etkilenen Weber ile oluşmuştur. Weber, geliştirmiş olduğu anlamacı sosyoloji anlayışı ile Alman romantik geleneği ve felsefesi ile Fransız determinist ve olgucu pozitivist geleneğini yoğurmuştur. Bu şekilde de sosyoloji geleneğinin 20. Yüzyıla taşınmasında belirleyici olmuştur. İngiliz sosyolojisi ise bilimsel anlamda esas olarak 20. Yüzyılın ilk yarısında belirmiş ve çağdaş sosyoloji kuramları ile özdeşleştirilen Amerikan sosyolojisinin doğmasında etki yaratmıştır. Amerikan sosyolojisinin gelişmesinde belirleyici isimler arasında; Parsons, Mead ve Mills gibi düşünürler yer almaktadır. Amerikan sosyoloji geleneği de daha çok İngiliz idealist felsefesinin de etkisiyle daha saha odaklı ve mikro çalışmalara öncülük etmiştir. Oraya çıkan belli başlı sosyoloji kuram ve yaklaşımları arasında ise; sembolik etkileşimcilik ve işlevselcilik örnek gösterilebilir (Parlak ve Doğan, 2021: 50).

1970'lerden sonra ise postmodernizmin de etkisi sonrasında farklı sosyoloji gelenek ve okullarında bazı kavramlardan hareketle yeni teorilerin inşa edildiği ve çözüm arandığı görülmektedir. Adları

postmodernizm ve postmodern toplumla anılan Lyotard'ın "Postmodern Durum" eseri, Baudrillard'ın "Tüketim Toplumu" eseri bunlar arasındadır. Yine özellikle 1980 yılı sonrası dönemi risk kavramı ile analiz eden Beck ve kamusalığın içinin boşaldığını düşünerek, insanların toplumsallık duygusunun zayıfladığını düşünen Sennett'in düşünceleri burada örnek gösterilebilir. Bu yazarlara göre bu kötüye giden ya da çözüm bulunması gereken senaryolar, hem gelişmiş hem de gelişmemiş dünyayı kapsamaktadır (Parlak ve Doğan, 2020: 85-86).

3.2.2. Ombudsman İle İlişkisi

Batı Avrupa'da pozitivist düşünme esasına dayalı klasik sosyoloji geleneği öncelikle Fransa ve Almanya'daki çeşitli filozofların düşünceleri ve okulların etkileri ile şekillenmiştir. Fransa'da sosyoloji geleneği katı, determinist ve olgucu iken, Almanya'da daha ılımlı ve romantik çizgilerde işlenmiştir. Bu noktada ombudsman, bu karma sosyoloji geleneğinin merkezinde ortaya çıkmıştır. Nitekim Alman sosyoloji geleneği, İsveç Aydınlanma ve sosyolojisini etkilemiştir. Bu noktada ombudsman için gerekli katılım, hak ve etik gibi kavramların tartışıldığı bir entelektüel zemin kurulmuştur. Ombudsman, bu zeminden beslenerek büyümüştür.

Modern sosyoloji kuramları ise daha çok 20. Yüzyılın ikinci yarısında Amerikan sosyolojisi ile anılmaktadır. Amerika'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir süper güç olarak ortaya çıkması ve "büyük Amerikan Projesi" olarak dünyaya demokrasi değerlerini yayması arasında bağlantı vardır. Nitekim bu dönemde Amerika'da birçok sosyal bilim dalında buna yönelik düzenlemelere başvurulmuştur. Bu noktada ombudsman için yine bir çağdaş anlamda entelektüel zemin kurulduğu düşünülmektedir. Nitekim bu aşamada ortaya çıkan bir çok Amerikan esaslı çağdaş sosyoloji, felsefe ve siyaset kuramları ombudsmanın temel değerlerine gelişme fırsatı sunan direnç sağlamıştır.

1970'lerden sonra sosyoloji alanındaki sorunlar nedeniyle yeni dönemdeki gelişmelerle beraber kuramsal anlamda bir parçalanma gözlenmektedir. Bu sosyolojideki parçalanma, mikro çalışma odaklı saha araştırmaları ombudsmanın da gelişmekte olan ve gelişmemiş toplumlarda tecrübe edilmesi açısından önem taşımaktadır. Diğer yandan, sadece sosyoloji alanında değil, sosyal bilimlerin genelindeki paradigma değişimi, ombudsmanın yayılımı açısından yeni bir pencere açmıştır. Çünkü toplumların entelektüel alandaki kuramları ve uygulama pratikleri değişirken, ideolojik tutumları ve sistemleri de değişim göstermektedir. Ombudsman, liberal demokrasi odaklı bir proje olarak kapitalist küresel arenadaki gelişmeleri takip etmektedir ve güçlenmektedir.

3.3. Siyaset Bilimi

3.3.1. Genel Açıklamalar

Siyaset biliminin düşünsel kökleri, Antik Yunan dönemine kadar uzanabilmektedir. Bu dönemde daha çok çeşitli felsefi okullar ve onları meydana getiren düşünürlerin siyaset, ahlak ve toplum gibi eserlerinde ele alınan siyaset bilimi, Roma ve Ortaçağ dönemlerinde de döneme özgü bir biçimde gelişimini sürdürdüktan sonra, teokrasiden arınmış laik esaslı olarak ilk defa 16. ve 17. Yüzyıllarda Makyavelli ve Hobbes'un eserlerinde yer almıştır. Aydınlanma felsefesi ve onun getirdiği modern bilim anlayışı ile biçim kazanmaya başlayan disiplin, Amerika'da 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde yerleşmiştir (Heywood, 2019).

Amerika'nın genç bir devlet olmasına bağlı olarak hem devlet kurumsallaşırken, siyaset de bir bilim olarak yerleşmeye başlamıştır. Siyaset biliminin 1970'li yıllara kadar teorik düşünsel kalıpları ise kurumsalcılık, 1940'lı yıllardan sonra davranışsalcılık ve 1960'lı yıllardan sonra da yapısal-işlevselcilik veya sistem kuramı tartışmaları ile devam etmiştir (Fidan, 2017: 1). 1980, 1990 ve günümüzde ise neo-marksist, post-marksist, yeni sağ, neo-liberal ve muhafazakar söylemlerin de etkisi olduğu tartışmalar, siyaset biliminin parçalı ve çok boyutlu çehresini belirlemektedir (Parlak ve Doğan, 2020: 85; Yılmaz, 2001).

3.3.2. Ombudsman İle İlişkisi

Siyaset bilimi, Amerika'da 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan oldukça genç bir bilim dalıdır. Ancak felsefi kökleri, Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır. Dolayısıyla binlerce yıllık entelektüel miras, disiplinin gelişiminde belirleyici olmuştur. Amerika'da siyaset bilimi, kurumsalcılık-davranışsalcılık-sistem tartışmaları çizgisinde ilerlemektedir. Yakın dönemde ise siyaset, felsefe ve sosyolojideki çağdaş tartışmalara bağlı olarak çeşitli teori ve yaklaşımlarla geliştirilmektedir.

Ombudsmanın, özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısında etkili olan siyasal davranışsalcılık akımı ile gelişimini ve yayılımını artırdığı düşünülmektedir. Yine Amerika'da 1960'lı yıllarda etkili olan sistem teorisi ve yapısalılık-işlevselcilik tartışmaları da ombudsmanın sosyal boyut, sistem ve katılımcılık için taşıması gereken değerleri ortaya çıkarmıştır. Yakın dönemdeki farklı siyasal ve ideolojik tartışmalar ve bunun üzerine yükselen literatür de ombudsmanın beslendiği ve gelişim sağlamak için ortam bulduğu bir aşamaya dönüşmüştür.

Siyaset biliminin belli başlı kavramları bulunmaktadır. Bunlar; devlet, egemenlik, demokrasi, sivil toplum ve meşruiyet gibi ifadelerden oluşmaktadır. Bu kavramların tarihsel süreçte disiplininde gösterdiği değişimi izleyerek de ombudsmanın yayılımı hakkında fikir geliştirilebilir. Örneğin demokrasi konusuna değinildiğinde; Antik Yunan'da temelleri atılan demokrasi düşüncesi, Aydınlanma ile beraber liberal demokrasiye evrilmiş, 19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarında sosyal demokrasi ve temsili demokrasi ile anılmış, 1980'li ve hatta 1990'lı yıllardan sonra da katılımcı demokrasi ve onun tezahürleri olan müzakereci demokrasi ve radikal demokrasi gibi tartışmalara zemin sunmuştur. Diğer yandan egemenlik konusuna değinildiğinde; ilk etapta Aydınlanma döneminde klasik egemenlik biçiminde açıklanırken; 20. Yüzyılın özellikle son çeyreğinde aşınarak ulus-devletlerin klasik egemenlik alanlarının daraldığı ve meşruiyet, karar alma güçlerini kaybettiklerinden söz edilmektedir. Nitekim bu noktada ombudsman, hem demokrasinin hem de egemenlik kavramının bu değişen dönüşen dönemleriyle örtüşmektedir ve taşıdığı değerlerle yayılım güç ve kapasitesini artırdığı düşünülmektedir.

3.4. Kamu Yönetimi

3.4.1. Genel Açıklamalar

Kamu yönetimi, bir pozitivist sosyal bilim dalı olarak Amerika'da ortaya çıkmıştır. Amerika'da 19. Yüzyılda yaşanan iç savaş, siyasal alandaki kötü yönetim uygulamaları neticesinde ve bunların çözümü için bilimsel bir olgu olarak kamu yönetimi ortaya çıkmıştır (Parlak ve Doğan, 2020: 41).

Amerika'da kamu yönetiminin bir bilim dalı olarak siyaset biliminden ayrılması Wilson'un 1887 tarihli "İdarenin İncelenmesi" adlı makalesine dayanmaktadır. Wilson, bu makalede kamu yönetiminin ayrı bir uzmanlık dalı olması gerektiğini ve siyasetten mutlak surette ayrılmasının elzem olduğunu ve yönetimin işinin politikaları uygulamak olduğunu, dolayısıyla da teknik bir aygıt olduğunu ifade etmiştir. Kamu yönetimi, bir disiplin olarak Amerika'da doğsa da Kıta Avrupası yönetim ve hukuk düşünce geleneğinden etkilenmiştir. Klasik kamu yönetimi teorileri ise Weber'in bürokrasi teorisi, Wilson'un siyaset-yönetim ayrımı ve Fayol'un yönetsel süreç yaklaşımları ile anılmaktadır (Parlak ve Doğan, 2020: 41-42).

Amerika'da 1930'lu yıllardan başlayarak konjonktüre de bağlı bir biçimde Waldo öncülüğünde demokratik kamu yönetimi hareketi başlamıştır. Waldo'ya göre kamu yönetimi, örgüt bilimi ve verimlilik-kapitalizm gibi kavramlarla ilişkilendirilerek bütünsel karakterinden uzaklaşmaktadır. Waldo'ya kamu yönetimi, siyasetten ayrılamaz, değer odaklıdır ve demokratik düşünülme, araştırılmak zorundadır. Waldo, bu tarz düşünceleriyle kimlik krizi yaşadığını düşündüğü kamu yönetiminde "Yeni Kamu Yönetimi Hareketi" adında bir oluşum başlatmıştır ve bu şekilde de 1980'li ve 1990'lı yıllarda hakim kamu yönetimi teorileri olan "yeni kamu işletmeciliği" ve "yönetişim" yaklaşımlarının fikri temellerini atmıştır (Doğan, 2017a: 114).

Kamu yönetimindeki, siyasal liberalizm, demokrasi ve Amerikan etkisi 1980'li yıllarda yeni kamu işletmeciliği adında bir paradigma değişimini meydana getirmiştir. Bu paradigma değişimi, işletme yöntem ve tekniklerinin kamu yönetiminde uygulanmasını savunmaktadır. Örgütsel düzeyde verimliliği ve katılımcılığı artırmaya çabalamaktadır. 1990'lı yıllarda etkili olan yönetim yaklaşımı ise yeni kamu işletmeciliğinin daha ileri bir modeli olarak daha siyasal, demokrasi esaslı ve ideolojiktir. Yönetişim yaklaşımı, bir devlette kamusal politikaların belirlenmesinde siyasal iktidar, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının ortak, işbirliği içerisinde kararlar belirlediği etkileşimli yönetimi hedef almaktadır. 2000'li yıllar ve günümüzde ise "yeni yönetim yaklaşımları" literatürde yer almaktadır (Doğan, 2017b: 39).

3.4.2. Ombudsman İle İlişkisi

Kamu yönetimi, Amerika'da 19. Yüzyılda ortaya çıkmış bir disiplindir. Bu disiplinin gelişiminde Kıta Avrupası düşünme tarzı da belirleyici olmuştur. Amerika'da kapitalizm ve verimlilik odaklı klasik kamu yönetimi döneminde henüz ombudsman dünyada yaygın değildi. Nitekim ombudsman, her şeyden önce bir sosyal bilim kavramı olarak kamu yönetimi ile ilişkilidir. Ancak Amerika'da 1940'lı yıllarda Waldo ile

başlayan demokratik kamu yönetimi aşamasında ombudsman yayılımını arttırmıştır. Yine 1980'li yılların kamu yönetimi paradigması olan yeni kamu işletmeciliği ve 1990'lı yılların çatı kamu yönetimi teorisi olan yönetişimin gelişimi ile ombudsmanın dünyadaki yayılımı arasında bağlantı vardır. Nitekim yeni kamu işletmeciliği ve yönetişim neo-liberalizm ve yeni sağ ideolojiye bağlı teorilerdir. Ombudsmanın açıklık, hesap verebilirlik, katılımcılık, kalite ve yerinden yönetim gibi değerlerine güç katmaktadırlar. 2000'li yıllardan sonra literatürde ağırlığını artıran yeni yönetişim yaklaşımları da bu süreci pekiştirmiştir.

Dünyada 1980'li yıllara gelirken eski faşist rejimlerin idaresinde bulunan devletlerde (İspanya, Portekiz gibi), 1990'lı yıllarda eski Sovyet uydusu devletlerde (Romanya, Macaristan, Polonya gibi), Askeri diktatörlüklerle yönetilen Afrika devletlerinde (Gana ve Tanzanya gibi), Latin Amerika devletlerinde (Peru ve Venezüella gibi) ve 2000'li yıllardan sonra yeni bağımsızlığını kazanan devletlerde (Bosna-Hersek ve Kosova gibi) ombudsmanın yayılması, kamu yönetimindeki yeni kamu işletmeciliği, yönetişim ve yeni yönetişim yaklaşımlarının izlerini sunmaktadır.

3.5. İktisat

3.5.1. Genel Açıklamalar

İktisat bilimi ya da klasik iktisadın doğuşu, 17. Yüzyılda Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eserine dayanmaktadır. Klasik iktisatçılar, serbest piyasa ekonomisi, görünmez el, gümrük duvarlarının kaldırılması ve devlet müdahalesinin azaltılarak küçültülmesi gibi ilkeleri savunurlar. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde etkili olan neo-klasik iktisatçılar ise klasik temele dayamakla beraber, fiyat ve üretim gibi konularda farklı düşünceler geliştirmişlerdir (Demir, 2018: 37-40).

Klasik iktisat, I. Dünya Savaşı'nın yol açmış olduğu nedenler, konjonktürel diğer gelişmelere bağlı olarak ve 1929 Büyük Ekonomi Buhranı ile ciddi biçimde eleştiriye tabi tutulmuş, 20. Yüzyılın ikinci yarısında da Amerika ve birçok gelişmiş dünya devleti sosyal liberalizmle de ilişkisi Keynesyen iktisadi uygulamaya başlamıştır. Bu dönemde toplumlarda devlet, işveren ve işçi ortaklığına dayalı konsensüs ortamı yaratılmıştır. Birçok devlet, anayasalarında sosyal ve ekonomik hükümlere yer vermiştir. İktidarda olan siyasi partiler de sosyal demokrat kökenli olmuştur. Keynesyen iktisat, devletin piyasaya doğrudan müdahalesini esas alan bir modele dayanmaktadır. Ancak 1970'li yıllardaki petrol şokları, düşünsel alanda kamu tercihi teorisi ve uygulamada da kamu harcamalarının söz konusu iktisadi sistem nedeniyle çok fazla arttığı ve bütçe açıklarının olduğu şeklinde eleştiriler gündeme gelmeye başlamıştır. Bunun üzerine iktisadi alanda, klasik liberalizmin çağdaş bir yorumu olan neo-liberalizm 1980'li yıllardan sonra baskın hale gelmiştir (Küçükakay, 2016). Neo-liberalizm ve buna dayalı yeni sağ muhafazakar politikalar, öncelikle İngiltere ve Amerika'da uygulanmıştır. Neo-liberalizm, devletin küçültülmesini, piyasanın kendi seyrine bırakılmasını ve serbest piyasa ekonomisini savunmaktadır. Ancak dünyada uygulanmaya başlanan bu politikalar, özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda dünyanın farklı ekonomilerinde krizlere neden olmuştur (Kökalan Çımrın, 2009). Bunun üzerine bu politikaların sonunun geldiği ve artık yeni bir iktisadi sisteme ihtiyaç olduğu yönünde görüşler belirlemiştir. Bu görüşler, özellikle Amerika'da 2008'de patlak veren konut kredisi krizi ile zirveye tırmanmıştır (Kutlu ve Demirci, 2011: 121). Bu görüş ve tartışmalara rağmen, günümüzde neo-liberalizmin bir iktisadi sistem olarak baskın olduğunu söylemek mümkündür.

3.5.2. Ombudsman İle İlişkisi

Liberalizm, siyasal ve iktisadi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İktisadi liberalizm, klasik iktisat ile karşılık bulmaktadır ve sanayi devrimi/kapitalizmin iti gücünü sunmaktadır. Ombudsman da bu dönemde ortaya çıkmış bir yapıdır. Daha sonrasında 20. Yüzyılın ikinci yarısında sosyal liberalizm ile ombudsmana olan ihtiyaç devletler düzeyinde artmıştır. Çünkü dünya savaşlarının yol açmış olduğu derin tahribatlar, devletleri toplumları ve halkı ile barışmaya ve istikrar kurmaya mecbur etmiştir. Bu noktada ombudsman, devletlerle vatandaşları arasında bir güven köprüsü kurarak devlete olan meşruiyeti güçlendirmiştir. Yine II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan gelişmemiş dünya ekonomileri, hem ekonomik sistemlerini kurumsallaştırmak hem de siyasal rejimlerini güçlendirmek için bir ombudsmana gereksinim duymuşlardır. Çünkü ombudsman, bir liberal demokrasi projesi olarak hem dünya kamuoyunda söz konusu ülke için olumlu mesajlar (yatırım, sermaye talebi vb.) vermektedir hem de bu ülkenin siyasal rejiminin demokrasi kalitesi ve küresel siyasete eklemlenmesi için fırsatlar sunmaktadır. Ombudsmanın dünyada hızla yayılmasının arkasındaki siyasal ve ekonomik saikler bu şekilde açıklanabilir. Diğer taraftan neo-liberal dönemde ombudsman, açıklık, hesap verebilirlik ve etkinlik gibi kavramlarla bütünleşerek gelişim

ve yayılımını sürdürmüştür. Nitekim neo-liberalizm, kamu yönetiminin küçültülmesini ve kalite esaslı bir ekonomik/siyasal atmosferin oluşmasını arzulamaktadır.

3.6. Tarih

3.6.1. Genel Açıklamalar

Bir sosyal düşünce geleneği olarak Tarih disiplini, birçok konu, kavram ve olgunun merkezinde yer almaktadır. Nitekim zaman, olay ve olgular tarihte yaşanmakta ve şekillenmektedir. Bu noktada doğru düşünülebilecek, doğru temellere dayanacak bir tarih bilimi çok önem taşımaktadır. Yine sosyal bilimlerde teori oluşturulmasında en geniş kaynağı ve manzumeyi tarih sağlamaktadır. Bu noktada sosyal bilimler için tarih bir laboratuvar görevi görmektedir (Parlak ve Doğan, 2021: 51).

İnsan ve toplumların tarihine bakıldığında yazının keşfedilmesiyle beraber tarihi nitelik taşıyan eserlerin destan, menkıbe ya da edebi esaslı şiir benzeri yapıtlarda ortaya konduğu görülmektedir. Bu noktada Yunan tarihçi Herodotos büyük önem taşımaktadır. Herodotos, kaynağa ve gözleme dayalı bilimsel tarihçiliğin köşe taşlarından biri olarak kabul görmektedir. Herodotos, yazdığı eserlerde mümkün mertebe abartıdan uzak durarak olanı resmetmeye çaba göstermiştir (Freeman, 2013: 185). Ortaçağ'da ve sonraki büyük uygarlıklarda ise devlet tarihçiliği görevini gören kişilerin tarihi olduğu gibi aktardığı eserlerine şahit olunmuştur. Diğer yandan, yöntem bakımından da Ortaçağ tarih yazımı ile Yunan-Roma tarih yazımı arasında benzerlik bulunmaktadır. Bu dönemde tarihçi olgular konusunda tamamen rivayetlere bağlıdır. Tarihsel bilgi hikâyeler toplamından öteye geçmemektedir (Genç, 2011: 54).

Aydınlanma ile Batı Avrupa'da pozitivist karakterde Aydınlanma tarih yazımı ortaya çıkmıştır. Buradaki simge isim ise Alman tarihçi Ranke'dir. Nitekim Ranke, kendinden önceki tarih yazım tekniğinden ya da geleneğinden farklı olarak olguya dayalı geçmişin olduğu gibi aktarılması gerektiğine dayanan düşüncelere sahiptir. Buna karşın, Aydınlanma tarih yazıcılığına en büyük eleştiri Alman Tarih Okulu'dan gelmiştir (Parlak ve Doğan, 2021: 48).

Aydınlanma tarih yazıcılığı, özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra bir Fransız tarihsel düşünme geleneği ya da okulu olan Annales ile yoğun bir biçimde sorgulanarak eleştirilmiştir. Annales tarihçileri, geçmiş yani Aydınlanma tarih yazımının çok büyük siyasi olaylara dayandığı ve aslında tarihsel gerçekleri tam olarak okura sunmadığı için ideolojik karakter taşıdığını söylemişlerdir. Nitekim Annales Okulu, tarihsel bir gelenek olmasının yanı sıra bu karakteri ile sosyoloji başta olmak üzere birçok sosyal bilim disiplini epistemolojik ve metodolojik yeni arayışlara meydan vermiştir (Parlak ve Doğan, 2021: 51).

3.6.2. Ombudsman İle İlişkisi

Pozitivist anlamda tarihsel düşünme yöntemi olan Aydınlanma tarihçiliğinin doğuşu ile ombudsmannın ortaya çıktığı dönem kesişmektedir. Aydınlanma tarihçiliğine ya da tarih yazma geleneğine Alman Tarih Okulu'ndan ve İngiliz idealist geleneğinden büyük eleştiriler gelmiştir. Bunların neticesinde 20. Yüzyılın ilk yarısından güç kazanan Fransız kaynaklı Annales Okulu, Aydınlanma tarihçiliğini sorgulayarak, interdisipliner, büyük siyasi olaylardan ziyade küçük özel olayların tarihinin de incelenmesi gerektiğini öne sunan bir perspektif sunmuştur. Tarih yazma geleneğindeki bu sorgulama, daha sonra sosyal bilimlerde yöntem tartışmalarına neden olmuştur. Bu çerçevede, ombudsman da hem akademik düzeyde hem de uygulama düzeyinde bu entelektüel mirastan yararlanarak kapsam ve uygulanabilirliğini artırmıştır.

3.7. Hukuk

3.7.1. Genel Açıklamalar

Hukuk da bir sosyal bilim alanı olarak ilk insan toplulukları arasındaki ilişkileri düzenleyen ve toplumsal ilişkileri düzene koyan bir alandır. Kişiler ve toplumlar arasındaki menfaat ilişkileri hukuk ile düzenlenmektedir. Yani, amaç kamu düzeninin, insanların can ve mal güvenliğinin (toplumsal güvenliğin) sağlanmasıdır. Toplumsal yaşamda istikrarı sağlamak ancak güçlülerin zayıflara karşı korunması ile mümkündür (Sözer, 2014: 1093). İlk insan medeniyetlerinde daha çok siyasal iktidarın lütfu ile ortaya çıkan hukuksal metinler (örneğin, Hammurabi yasaları, Roma On İki Levha Kanunları ve Yunan yasaları), Aydınlanma ve modernite ile birlikte Anayasal siyasal kurumlarda meydana getirilerek, demokratik meşruiyeti ve koruma mekanizmaları güçlendirilmiştir.

Hukuk alanında da pozitivist akım etkili olmakla beraber, doğal haklar öğretisi daima hukuki tartışmaların odağında bulunmuştur. Dolayısıyla bir toplumu düzenleyen hukuki normların gözlemler ve olgulardan

hareketle mi yazılması gerektiği ya da zaten doğal olarak var olan hakların insan zihni ile mi oluşturulması gerektiği hukuk felsefesindeki belirgin tartışmaların odağını sunmaktadır. Aydınlanma ile modern/pozitivist esaslı gelişen hukuk yaratma tekniği, özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra postmodern/doğal hukuk ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu durum hukuk felsefesi açısından büyük bir dönemeç olarak kabul edilebilir (Güriz, 2021). 1980'li yılların başlarında da hukuk felsefesindeki pozitivist/doğal hukuk tartışmasının sürdüğü izlenebilmektedir. Bu konuda bir örnek olarak John Rawl'ın "Bir Adalet Teorisi" adlı eseri gösterilebilir (Rawls, 2018).

3.7.2. Ombudsman İle İlişkisi

Aydınlanma dönemi pozitivist hukuk geleneği, sıklıkla çok eski dönemlerden beri var olduğu düşünülen doğal hukuk doktrini ile tamamlanmak istenmiştir. Bu çabaların özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısında postmodernizm söylemi ile daha da canlılık kazandığı söylenebilmektedir. Bu bağlamda, ombudsman da postmodern dönemde doğal hukuk tartışmalarının ön plana çıktığı bir dönemde kabul edilebilirlik ve yaygınlaşma kapasitesini artırmıştır. Çünkü doğal hukukun özünde yine İngiliz ve Alman felsefesinin kaynakları yatmaktadır. Ombudsman da bu kaynaklardan beslenerek yayılım güç ve kapasitesini sağlamlaştırmıştır.

4. SONUÇ

Ombudsman, ilk olarak dünyada İsveç'te 18. Yüzyılda Aydınlanma geleneğine dayalı olarak mutlak monarşiden parlamenter demokrasiye geçişin bir sembolü şeklinde anayasal hüküm altına alınmıştır.

Ombudsman, bir Anglo-Sakson icadıdır. Mayasında siyasal liberalizm bulunmaktadır. Ayrıca da ombudsman, bir postmodern denetim paradigmasıdır. Nitekim ombudsmanın temelinde taşıdığı ilkeler ile klasik ve çağdaş düzeylerde olmak üzere siyaset felsefesi, sosyoloji, siyaset, yönetim, iktisat, tarih ve hukuk bilimlerinin belirli oluşum ve dönüşüm evreleriyle bağlantılıdır. Bu bağlantı ise ombudsmanın teorik dizaynı için ortam sağlamaktadır.

Sonuç olarak, bir ombudsman teorisinin ortaya konması için bir yöntembilimsel analiz sunan bu çalışma ile grand bir teorinin daha açık adımları ortaya konmuştur. Bu çalışmanın hazırlanmasında bir çok noktada yazarın daha önce yayımlanan bir diğer ombudsman teorisi ile ilgili Parlak ve Doğan (2021) eserinden faydalanılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için bu kaynak incelenmelidir. Bu çalışma, diğerine göre daha sistematik düzeyde bilim alanlarını sınıflandırarak teker teker ombudsmanla ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla ombudsmanın grand teorisine yönelik kullanışlı bir yöntem sunmaktadır. Yukarıdaki analiz neticesinde; söz konusu değerlendirmesi yapılan bilim dalları ve ombudsman teorisi arasındaki anahtar kelimeler şu şekilde sıralanabilir:

- ✓ Pozitivizm/İngiliz idealist felsefesi/Hermeneutik (**Siyaset Felsefesi**),
- ✓ Klasik sosyoloji/Amerikan sosyolojisi (**Sosyoloji**),
- ✓ Kurumsalcılık/Davranışsalcılık/Sistem teorisi (**Siyaset Bilimi**),
- ✓ Klasik kamu yönetimi/ Demokratik kamu yönetimi (**Kamu Yönetimi**),
- ✓ Klasik iktisada dayalı verimlilik/Sosyal liberalizm esaslı oydaşma/Neo-liberalizme dayalı kalite (**İktisat**),
- ✓ Aydınlanma tarihçiliği/Alman tarih okulu/Annales okulu (**Tarih**),
- ✓ Pozitivist hukuk/Doğal hukuk (**Hukuk**).

KAYNAKÇA

Akçagüner, S. A. (2020). Gotik Mimari ve Skolastik Felsefe İlişkisi Üzerine Bir Deneme, Mimarlık ve Yaşam Dergisi Cilt: 5, No: 1, 133-143.

Cevizci, A. (2000). İlkçağ Felsefesi Tarihi, Asa Yayınları, Bursa.

Çüçen, A. K. (2013). Felsefeye Giriş, Sentez Yayınları, Ankara.

Demir, Ö. (2018). Uluslararası Politik Ekonomide Farklı Yaklaşımlar, (Ed. Ömer Demir), Uluslararası Politik Ekonomi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

- Doğan, K. C. (2017a). Kamu Yönetimi Disiplini Üzerindeki Etkileri Bakımından Dwight Waldo, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1, (Nisan), 114-136.
- Doğan, K. C. (2017b). Postmodern Kamu Yönetiminin Kuramsal Temelleri Çerçevesinde Yönetişim Yaklaşımı: Literatür Taraması, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1, Ocak, 27-45.
- Doğan, K. C. (2021). İnsanlığın Ortak Aklı: Ombudsman, Protokol: Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 1, 13-18.
- Fendoğlu, H. T. (2011). Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Fidan, T. (2017). Kurumsalcılık Yaklaşımları ve Yeni Kurumsalcılık Perspektifinden Eğitim Örgütleri, Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 1-16.
- Freeman, C. (2013). Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları, çev. Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi, Ankara.
- Genç, Ö. (2011). Ortaçağ Avrupası'nda Tarihyazımı Çerçevesinde Paul The Deacon ve Lombardların Tarihi Adlı Eseri, Tarih Okulu, Eylül-Aralık, Sayı: XI, 53-73.
- Giddens, A. (2015). Sosyoloji: Başlangıç Okumaları, Say Yayınları, Ankara.
- Güriz, A. (2021). Hukuk Felsefesi, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Heywood, A. (2019). Siyaset, Çev. Fahri Bakırcı, Felix Kitap, Ankara.
- Kökalan Çımrın, F. (2009). Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), Güz, Sayı: 23, 195-204.
- Kutlu, H. A. ve N. S. Demirci (2011). Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim, 121-136.
- Küçükkalay, A. M. (2016). Dünya İktisat Tarihi, Beta, İstanbul.
- Özden, K. (2010). Ombudsman, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Parlak, B. ve K. C. Doğan (2015). Kamu Yönetiminde Denetim, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Parlak, B. ve K. C. Doğan (Eds.) (2016). Karşılaştırmalı Ombudsman İncelemeleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Parlak, B. ve K. C. Doğan (2020). Kamu Yönetimi Kuramlarına Giriş, Değişim Yayınları, Sakarya.
- Parlak, B. ve K. C. Doğan (2021). A Methodological Analysis on The Restructuring of Social Sciences in The Context of Ombudsman Paradigm, Liberal Democracy and The Annales School, International Social Sciences Studies Journal, Vol: 7, Issue: 76, 40-58.
- Rawls, J. (2018). Bir Adalet Teorisi, Çev. Vedat Ahsen Coşar, Phoenix, Ankara.
- Ritzer, G. ve J. Stepanisky (2014). Sosyoloji Kuramları, Çev. Himmet Hülür, De Ki Basım Yayım, Ankara.
- Sözer, A. N. (2014). Bilim ve Hukuk, T.C. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, Prof. Dr. Ali Rıza Okur'a Armağan, Cilt: 20, Sayı: 1, 1081-1118.
- Yardımcı, R. ve İ. Çıvgın (2011). Çağdaş Dünya Tarihi, Eğiten Kitap, Ankara.
- Yıldırım, M. (2020). Rönesans ve Reformasyon, KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1, (Nisan), 184-210
- Yılmaz, A. (2001). Çağdaş Siyasal Akımlar, Vadi Yayınları, Ankara.